

บทที่ ๒

ประวัติและความเป็นมาของมงคลสูตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาประวัติและความเป็นมาของมงคลสูตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการศึกษาค้นคว้าทั้งหมด ๕ หัวข้อ ได้แก่ ๑) ความหมายของคำว่า “มงคล” ๒) ความสำคัญของมงคลสูตร ๓) มงคลสูตรใน ๓ วัย ๔) ประวัติและความเป็นมาของมงคลสูตร ๕) พัฒนาการของมงคลสูตร ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่า “มงคล”

“มงคล” คือ เหตุแห่งการถึงความเจริญแห่งสมบัติทั้งปวง อันหมายถึง ย่อมบรรลุความสำเร็จและความเจริญ^๑

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “มงคล” ว่า เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “มงคล” คือ สิ่งที่ทำให้มีโชคดี, ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญ^๓

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวว่า “มงคล” แปลว่า เหตุนำความสุขความเจริญมาให้ คือ สิ่งที่น่าความโชคดี ความสวัสดิ และความสุขมาให้ตามที่ปรารถนา^๔

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) กล่าวว่า “มงคล” ก็คือ ทางแห่งความเจริญก้าวหน้าของชีวิต^๕

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวว่า “มงคล” คือ เหตุแห่งความสำเร็จ เหตุแห่งความเจริญ หรืออาจกล่าวได้ว่า มงคลเป็นเหตุแห่งสมบัติทั้งปวง^๖

^๑มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลกถาปิฎก ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

^๒ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๒๙.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ครั้งที่ ๑๑/๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, หน้า ๒๙๔.

^๔พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓๕.

^๕พ.สถิตวรณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๑๐.

^๖พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), หลักมงคล ๓๘ ประการ ธรรมเพื่อความสวัสดิในทั้งปวง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวว่า “มงคล” ได้แก่ เหตุแห่งความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้พึงปฏิบัติมาจากมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดาที่ถามว่า คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จหรือเป็น “มงคลของชีวิต”^๗

วคิน อินทสระ กล่าวว่า “มงคล” คือ เหตุแห่งความสุข ความเจริญ^๘

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า “มงคล” หมายถึง เหตุที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายก้าวหน้า อธิบายว่าทำให้เขาบรรลุถึงความสำเร็จและความมั่งคั่ง^๙

ดังนั้นกล่าวโดยสรุป คำว่า “มงคล” จึงหมายถึงเอาเฉพาะมงคลในพุทธศาสนาที่เป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓๘ ประการเท่านั้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้บุคคลที่ปฏิบัติตามมงคลเหล่านี้ บรรลุถึงความสำเร็จ โดยการฝึกฝนตนด้วยวิธีการตามลำดับของมงคลสูตรที่ถูกต้องจะสามารถนำความสำเร็จและความสุขมาสู่ตนเป็นเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และได้รับสมบัติทั้งปวงในทางโลกและทางธรรมตามลำดับ

๒.๒ ความสำคัญของมงคลสูตร

พระพุทธองค์ตรัสข้อปฏิบัติมงคลจากง่ายไปหายาก จากสุขชั้นพื้นฐานไปสู่สุขอันสูงสุด เปรียบเสมือนบันได ๓๘ ขั้น เป็นหลักการพัฒนาชีวิตและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์ที่สุดมงคลสูตรเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมทั้งหลักปรีชา และหลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวปฏิบัติ เพื่อความก้าวหน้าแห่งชีวิตและจิตใจไว้อย่างเหมาะสมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทั้งในระดับของฆราวาสและในระดับของบรรพชิต เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก เปรียบเสมือนการก้าวขึ้นบันไดตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงสุด จึงเหมาะแก่คนทุกระดับผู้ต้องการฝึกฝนอบรมตน^{๑๐} เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามสามารถทำตนให้เป็นที่พึงแก่ตนเอง พร้อมทั้งเป็นดัชนีชี้วัดหรือมาตรฐานของคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นไป เพื่อเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐานในสังคม เป็นเครื่องวัดมาตรฐานของศีลธรรมและสันติสุขของบุคคลที่รวมอยู่ในสังคม^{๑๑} และเพิ่มพูนคุณสมบัติของความเป็นคนดีมีคุณธรรม ที่เปี่ยมไปด้วยความสามารถ เป็นคนฉลาดคิด ฉลาดรู้ ฉลาดทำ ฉลาดพูด หรือยัง

^๗สุชีพ ปุญญานุภาพ, **มงคลสูตร ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๓.

^๘วคิน อินทสระ, **สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘**, ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

^๙ปิ่น มุทุกันต์, **มงคลชีวิต ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

^{๑๐}ประโยชน์ สังกสิน, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๑๑}บุปผา กาหลง, “มงคลสูตรกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

ประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เริ่มจากครอบครัว สังคมใกล้ตัว และกระจายไปสู่สังคมที่กว้างขวางออกไปได้ด้วย^{๑๒}

มงคลสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้^{๑๓} เป็นหลักธรรมเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิตโดยตรง ทรงเสนอทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมไว้อย่างละเอียดไม่ว่าจะเป็นการเลือกสิ่งดีงามแก่ตนเอง การปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้างและสังคมส่วนใหญ่นำมาซึ่งการทำให้จิตใจให้ปราศจากกิเลส^{๑๔} ในรูปแบบของพัฒนาการทางจิตเป็นลักษณะของบันไดธรรมนำทางชีวิตจากสามัญชนที่จะสามารถครองตนดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะพัฒนาพฤติกรรมนิสัยให้เป็นคนดี เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว สังคม ประเทศชาติ^{๑๕}

มงคลที่พระองค์ทรงแสดงเป็นมงคลสิ่งที่ทุกคนปรารถนา^{๑๖}จะเรียงไปตามลำดับ คือ การศึกษาตามลำดับ การปฏิบัติตามลำดับ และการสัมผัสผลตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากความเป็นสามัญชนคนธรรมดาผ่านอรรถะ คือ ประโยชน์ที่เขาสัมผัสไปตามลำดับ ๓ ขั้น คือ

๑) ครองตน ครองคน ครองงาน ครองเรือน ครองสุข ในชาติปัจจุบัน ที่เรียกว่า ประโยชน์ในชาติปัจจุบัน

๒) พัฒนาการทางจิตที่มีความสงบ สะอาด ประณีตไปตามลำดับ จนสามารถสัมผัสความสุขใจและเป็นปัจจัยนำไปสู่การกำเนิดในภพชาติที่ประณีต คือ เสวยสุขในสวรรค์

๓) ผลสัมผัสสูงสุดทางจิต คือ การรู้ริยสัจ ๔ ตามรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า เข้าถึงสภาพของบุคคลที่สมบูรณ์พร้อม ด้วยไตรสิกขา หรือความสะอาด ความสงบ ความสว่าง อันเป็นทางแห่งความสุขสวัสดิ์ ที่สมบูรณ์พร้อมจริงๆ^{๑๗}

มงคลสูตรเป็นพุทธโอวาทที่ทรงคุณค่ายิ่งที่พุทธบริษัทควรจะน้อมนำมาศึกษาและปฏิบัติตามกัน ตลอดจนช่วยสนับสนุนการเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป เพื่อให้ธรรมะได้เป็นพลังหล่อเลี้ยงจิตใจของมนุษย์ให้สามารถก้าวข้ามทะเลทรายแห่งความเดือดร้อน แห่งแค้น ทุกข์ยากในโลกนี้ไปได้โดยสวัสดิภาพ^{๑๘}

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงตรัสมงคลสูตร เริ่มตั้งแต่ข้อประพจน์ของคนที่อยู่ในสังคมทั่วไปถึงการพัฒนาจิตให้ละเอียดยิ่งขึ้นจนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ที่ตัดวนเวียนกิเลส กรรมและวิบากได้แล้ว

^{๑๒}วคิน อินทสระ, มงคล ๓๘ ฉบับสังเขป, ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมธทรายพริ้นติ้ง, ๒๕๕๗), คำนำ.

^{๑๓}เทพพร มังธานี, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง), หน้า ๔.

^{๑๔}พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), หลักมงคล ๓๘ ประการ ธรรมเพื่อความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

^{๑๕}เทพพร มังธานี, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง), หน้า ๔.

^{๑๖}พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), หลักมงคล ๓๘ ประการ ธรรมเพื่อความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง, หน้า ๘-๙.

^{๑๗}วคิน อินทสระ, มงคล ๓๘ ฉบับสังเขป, ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมธทรายพริ้นติ้ง, ๒๕๕๗), คำนำ.

กล่าวโดยสรุป “มงคลสูตร” ก็คือหมวดคำสอนที่แสดงกระบวนการของการฝึกฝนอบรมและพัฒนาตนให้สมบูรณ์แบบที่สุด รวมหมวดคำสอนอันเป็นสาระทั้งหมดของพุทธศาสนาเอาไว้ในหมวดเดียวกันได้อย่างครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จึงเป็นเหตุสร้างความเจริญทางสติปัญญา ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนไปตามความสามารถของปัญญามนุษย์ให้มีความเจริญก้าวหน้าที่จะเกิดขึ้นแก่คนที่ศึกษา และปฏิบัติไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้แล้วเสมอ พร้อมทั้งสนับสนุนความเข้มแข็งทางศีลธรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้สังคมมีมาตรฐานความมั่นคงแห่งศีลธรรมและสันติสุข เป็นดัชนีชี้วัดการดำเนินวิถีชีวิตจนสามารถนำพามนุษยโลกก้าวข้ามยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมุ่งเน้นแต่ความเจริญทางวัตถุอย่างเดียวไปสู่ยุคสังคมธรรมาภิวัตน์ บุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในมงคลสูตรได้อย่างสมบูรณ์แล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้พัฒนาตนจนถึงขั้นสูงสุดทั้งในระดับโลกียะ และในระดับโลกุตระ จนถึงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พระนิพพาน

๒.๓ มงคลสูตรใน ๓ วัย

มงคลปัญหาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดา แล้วได้ทรงแสดงมงคลสูตรนี้แก่พระอานนทีกครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้พินิจมาประพฤติปฏิบัติจากบทมงคลสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบมงคลปัญหาที่ว่า อะไรเป็นมงคลของชีวิต^{๑๘} ซึ่งขณะประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงตอบว่า มี ๓๘ ประการ อันเป็นบันไดแห่งความเจริญ ๓๘ ขั้น พระพุทธองค์ทรงเทศนาเรียงลำดับข้อไว้อย่างมีระเบียบดียิ่ง ประกอบด้วยองค์ธรรมทั้งสิ้น ๓๘ ประการ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ อันจะส่งผลทำให้เกิดประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติตามลำดับอายุของมนุษย์ เริ่มแต่ ปฐมวัย, มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย^{๑๙} ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

๒.๓.๑ ปฐมวัย

ตอนที่หนึ่ง มนุษย์ที่มีอายุไม่เกิน ๒๕ ปี เรียกว่า ปฐมวัย โดยวัยยังไม่เหมาะสมจะออกครองเรือนตามลำพังตนสมควรเป็นวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน อยู่ในช่วงระยะเวลาของการเตรียมตัวที่จะออกไปครองเรือนในอนาคต เริ่มต้นการสร้างชีวิต จึงมักจะอยู่ในความปกครองของบิดา มารดา ปฐมวัยควรปฏิบัติตามมงคลสูตร โดยเริ่มต้นตั้งแต่ มงคลข้อที่ ๑ ถึงมงคลข้อที่ ๑๘^{๒๐} ดังนี้

- ๑) ไม่ให้คบคนพาล
- ๒) ให้คบแต่บัณฑิต
- ๓) ให้บูชาคนที่ควรบูชา^{๒๑}

^{๑๘}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๗), หน้า ๕.

^{๑๙}พระครูนิยามจันทโพธิ์ (โพธิ์ศรี/จันทสโร), “การประยุกต์ใช้วาจาสุภาษิตในมงคลสูตรกับสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕.

^{๒๐}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๒๑}ข.พ.(ไทย) ๒๕/๓/๗.

- ๔) ให้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
- ๕) ให้ได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน
- ๖) ให้ตั้งตนไว้ชอบ^{๒๒}
- ๗) ให้เป็นพหูสูต
- ๘) ให้เป็นผู้มีศีลปะ
- ๙) ให้มีวินัยที่ศึกษามาดี
- ๑๐) ให้มีวาจาสุภาสิต^{๒๓}
- ๑๑) ให้ทำการบำรุงมารดาบิดา
- ๑๒) ให้ทำการสงเคราะห์บุตร
- ๑๓) ให้ทำการสงเคราะห์ภรรยา
- ๑๔) ให้ทำการงานที่ไม่อาภูล^{๒๔}
- ๑๕) ให้ทำทาน
- ๑๖) ให้ประพฤติธรรม
- ๑๗) ให้ทำการสงเคราะห์ญาติ
- ๑๘) ให้ทำการงานที่ไม่มีโทษ^{๒๕}

ดังนั้น มนุษย์ที่มีอายุภายใน ๒๕ ปีแรกของชีวิต ได้ลงมือประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร ๑๘ ข้อนี้อย่างจริงจังตามพุทธประสงค์ของพระพุทธองค์ในการทรงสั่งสอนและวางไว้ เพื่อประโยชน์แก่ปวงชน ฉะนั้น เราควรนำมงคลสูตรของพระพุทธองค์มาเป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตน บุคคลเหล่านี้จะกลายเป็นปุณฺชนผู้ใจงาม กัลยาณมิตรผู้ใจดีของสังคมแห่งโลกาภีวณฺนี ปราศจากผู้รังเกียจ ซึ่งนับว่าเป็นมงคลแก่ชีวิตตน

๒.๓.๒ มัชฌิมวैया

ตอนที่สอง มนุษย์ที่มีอายุตั้งแต่ ๒๖ ปี ถึงอายุ ๕๐ ปี ซึ่งอยู่ในช่วง “มัชฌิมวैया” ดำรงอยู่ในวัยที่จะต้องดำเนินชีวิตไปตามลำพัง ต้องเผชิญกับเหตุการณ์ของสังคมโลกาภีวณฺนี เป็นวัยที่จะต้องตั้งตัวสร้างฐานะ รับผิดชอบในการดำรงชีวิต ควรปรับปรุงจิตใจให้สูงขึ้น บุคคลในมัชฌิมวैयाควรปฏิบัติตามมงคลสูตร โดยเริ่มต้นตั้งแต่มงคลที่ ๑๙ ถึงมงคลข้อที่ ๓๐^{๒๖} ดังนี้

- ๑๙) ให้งดเว้นจากบาป
- ๒๐) ให้เว้นจากการดื่มน้ำเมา
- ๒๑) ให้ไม่ประมาทในธรรม^{๒๗}
- ๒๒) ให้ทำความเคารพ

^{๒๒} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๔/๗.

^{๒๓} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๒๔} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๗.

^{๒๕} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

^{๒๖} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๒๗} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๘/๗.

- ๒๓) ให้ทำความถ่อมตน
- ๒๔) ให้มีความสันโดษ
- ๒๕) ให้รู้จักความกตัญญู
- ๒๖) การพึงธรรมตามกาล^{๒๘}
- ๒๗) ให้มีความอดทน
- ๒๘) ให้เป็นคนว่าง่าย
- ๒๙) ให้การพบเห็นสมณะ
- ๓๐) ให้ทำการสนทนาธรรมตามกาล^{๒๙}

ดังนั้น เมื่อมนุษย์อายุอยู่ในระหว่าง ๒๖ ปี ถึง ๕๐ ปี สมควรลงมือปฏิบัติตามมงคลสูตรของพระพุทธองค์ เริ่มตั้งแต่ข้อ ๑๙ ถึงข้อ ๓๐ ซึ่งเพิ่มขึ้นอีก ๒๐ ข้อดังกล่าวนี้ บุคคลเหล่านั้นจะประสบความสำเร็จรุ่งเรืองในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมโลกาภิวัตน์ เมื่อถึงอายุขัยที่ต้องลาลับจากโลกนี้ไป ดวงวิญญาณก็จะไปสู่สุคติ ถ้าได้กำเนิดเป็นมนุษย์ ก็จะได้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีฐานะสูง ฉะนั้นเราควรนำมงคลสูตรของพระพุทธองค์มาเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตน เพื่อความเป็นมงคลอันจะเกิดแก่ตนเองและครอบครัวในภพนี้และภพหน้าอย่างแน่นอน

๒.๓.๓ ปัจฉิมวัย

ตอนที่สาม มนุษย์ที่มีอายุตั้งแต่ ๕๑ ปี ถึงสิ้นอายุขัย เป็นช่วงระยะชีวิตที่สมควรช่วยตัวเองแสวงหาอริยทรัพย์ อริยสมบัติ ด้วยการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจด้วยวิปัสสนากรรมฐาน มุ่งปฏิบัติเพื่อความสันทุกข์ คือ การปฏิบัติตามมงคลสูตรของพระพุทธองค์ โดยปฏิบัติเพิ่มขึ้นอีก ๘ ข้อ โดยเริ่มตั้งแต่มงคลข้อที่ ๓๑ ถึงมงคลข้อที่ ๓๘^{๓๐} ดังนี้

- ๓๑) ให้ทำการเผาผลาญบาป
- ๓๒) ให้ทำการประพาศพรหมจรรย์
- ๓๓) ให้ทำการเห็นอริยสัจ
- ๓๔) ให้ทำนิพพานให้แจ้ง^{๓๑}
- ๓๕) ให้ทำจิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว
- ๓๖) ให้ทำจิตไม่เศร้าโศก
- ๓๗) ให้ทำจิตปราศจากธุลี
- ๓๘) ให้ทำจิตให้เกษม^{๓๒}

ดังนั้น มนุษย์ที่มีอายุตั้งแต่ ๕๑ ปี ถึงสิ้นอายุขัย ควรลงมือปฏิบัติตามมงคลสูตรของพระพุทธองค์ ตั้งแต่ข้อ ๓๑ ถึงข้อ ๓๘ นี้ พระพุทธองค์ทรงมีพุทธประสงค์จะให้มนุษย์นำพาตัวเองไปในทางโลกุตระคือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ฉะนั้นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๑ ปีขึ้นไป เมื่อ

^{๒๘} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๒๙} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๘.

^{๓๐} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๓๑} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๘.

^{๓๒} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๘.

บุตรธิดามีอาชีพการงานมั่นคง หรือพอสามารถดำรงชีวิตได้ตามลำพังแล้ว บุคคลผู้เป็นบิดามารดาควรฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตใจด้วยวิปัสสนากรรมฐานให้มากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อปฏิบัติตามมงคลสูตรของพระพุทธองค์เช่นนี้ ความเป็นมงคลก็จะเกิดแก่ของตนและครอบครัว เมื่อลาลับจากโลกนี้ไปดวงวิญญาณของตนก็จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ คือ พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

๒.๔ ประวัติและความเป็นมาของมงคลสูตร

ในประเทศอินเดีย ซึ่งในสมัยพุทธกาลเรียกว่า “ชมพูทวีป” ประชาชนเป็นจำนวนมากต่างพากันชุมนุมในสถานที่ต่างๆ เช่น สถานที่ใกล้ประตูเมืองบ้าง สถานที่ราชการบ้าง มีการมอบทรัพย์สินเงินทองเพื่อจ้างให้คนเล่าเรื่องต่างๆ มีเรื่องนางสีดา เป็นต้น ซึ่งเรื่องเล่าบางเรื่องต้องใช้เวลาประมาณ ๔ เดือน ถึงจะจบ วันหนึ่งขณะที่การชุมนุมกำลังมีการอภิปรายเป็นไปอย่างครึกครื้นนั้น ไม่มีใครคาดคิดได้มีผู้เสนอคำถามขึ้นมากลางที่ประชุมอภิปรายนั้นว่า "อะไรหนอ? เป็นมงคล อารมณ์ที่ทราบแล้วหรือ? เป็นมงคล ใครรู้จักมงคล?"^{๓๓}

ในลำดับนั้นมีนักอภิปรายผู้หนึ่งนามว่า ติฐุมังคลิกะ เสนอความคิดเห็นในที่ชุมนุมนั้นว่า “รูปที่ตาเห็นนี้แหละเป็นมงคล เมื่อเราตื่นแต่เช้าตรู่ได้เห็นนกบินเป็นฝูงๆ พระอาทิตย์ขึ้น ต้นไม้เขียวๆ เด็กเล็กๆ น่ารัก สิ่งที่เราเห็นนี้แหละเป็นมงคล” พอนายติฐุมังคลิกะกล่าวจบลง นักอภิปรายอีกท่านหนึ่งนามว่า สุตมังคลิกะ พอได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวตอบทันทีว่า “ข้าก่อน ท่านทั้งหลาย อย่าเพิ่งเชื่อ ที่นายติฐุมังคลิกะกล่าวนั้นเป็นไปไม่ได้ ถ้าสิ่งที่ตาเห็นเป็นมงคลแล้ว เวลาเรามองเห็นอุจจาระ ปัสสาวะ คนเป็นโรค สิ่งเหล่านี้ก็ต้องเป็นมงคลด้วยซิ มันจะเป็นไปได้อย่างไร”^{๓๔} เพราะฉะนั้น รูปที่เห็นแล้ว จึงไม่เป็นมงคล เสียงที่ฟังแล้วต่างหากเป็นมงคล เสียงที่สมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่า เสียงที่ฟังแล้ว คือ คนบางคนในโลกนี้ ลูกขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ยินว่า “เจริญแล้ว” บ้างว่า “กำลังเจริญ” บ้างว่า “เต็มแล้ว” บ้างว่า “ขาว” บ้างว่า “ใจดี” บ้างว่า “สิริ” บ้างว่า “สิริเจริญ” บ้าง เรียกว่าเสียงที่ฟังแล้วนั้นแหละเป็นมงคล” เมื่อนายสุตมังคลิกะอภิปรายจบลงเท่านั้น ชายผู้หนึ่งนามว่า มุตมังคลิกะ ได้อภิปรายแย้งทันทีว่า เป็นไปไม่ได้หรอก ถ้าเสียงที่หูได้ยินเป็นมงคล อย่างนั้นเวลาที่เราได้ยินเสียงคนด่ากัน คนชู้ตะคอก คนพูดโกหก เสียงเหล่านี้ก็จะเป็นมงคลด้วยหรือ เพราะฉะนั้น เสียงที่ฟังแล้วจึงไม่เป็นมงคล อารมณ์ที่ทราบแล้วต่างหากเป็นมงคล กลิ่นรสโณภูมิจะที่สมมติว่า เป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่า อารมณ์ที่ทราบแล้ว คือ คนบางคนในโลกนี้ ลูกขึ้น แต่เช้าตรู่ ดมกลิ่นดอกไม้ มีกลิ่นดอกปทุมเป็นต้น หรือเคี้ยวไม้เพื่อชำระฟันอันขาว หรือจับต้องปทุมพีชต้องข้าวกล้าอันเขียวสด ดอกไม้หรือผลไม้ หรือนุ่งผ้าขาว หรือโพกผ้าโพกขาว หรือดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโณภูมิจะเช่นนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสมมติว่าเป็นมงคลยิ่งนี้ เรียกว่า อารมณ์ที่ทราบแล้วเป็นมงคล

ในบรรดาผู้เสนอแนวคิดทั้ง ๓ คนนี้ ต่างก็ไม่มีใครสามารถที่จะทำให้อีกสองฝ่ายยินยอมได้ บรรดามหาชนทั้งหลาย พวกใดที่ยอมรับคำของติฐุมังคลิกะ พวกนั้นก็ถือว่ารูปที่เห็นแล้วเท่านั้นเป็น

^{๓๓}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลตถทิปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^{๓๔}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๗), หน้า ๔-๕.

มงคล พวกใดยอมรับคำของสุตมั่งคิลกะ พวกนั้นก็ถือว่าเสียงที่ได้ยินเท่านั้นเป็นมงคล และพวกใดยอมรับคำของมุตะมั่งคิลกะ พวกนั้นก็ถือว่าสิ่งที่ทราบเท่านั้นเป็นมงคล^{๓๕} ข้อวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องมงคล ได้แผ่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทั่วแคว้น ในบ้าน ในสภา ในสโมสร ในหมู่คนเดินทาง ปัญหาเรื่องมงคลได้ถูกนำขึ้นมาถกเถียงกันอยู่ทั่วไป ไม่เฉพาะมนุษย์ แม้พวกเทวดาได้ยินมนุษย์ถกเถียงกันก็นำเรื่องมงคลมาถกเถียงกันบ้าง ตั้งแต่เทวดารักษามนุษย์ ภูมเทวดา อากาศเทวดาตลอดจนเทวดาบนสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น จนถึงพรหมโลก ต่างก็นำเรื่องมงคลมาถกเถียงกัน ปัญหาเรื่องนี้ได้กลายเป็นมงคลโกलाหล รำลือกันกระฉ่อนไปหมด ทัวทั้งมนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก แต่ก็ไม่มีใครชี้ขาดได้ว่าอะไรเป็นมงคลของชีวิต

๑๒ ปีผ่านไปด้วยความซุลงุ่นวุ่นวาย ครั้นแล้วได้มีผู้นำปัญหาเรื่องนี้เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งขณะนั้นกำลังประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหาร พระพุทธองค์จึงทรงแสดงหลักมงคลทางพระพุทธศาสนาให้พระสงฆ์และประชาชนฟัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงเทศนามงคลเสร็จ ปัญหาเรื่องมงคลซึ่งก่อความยุ่งยากสับสนแก่มหาชนอยู่ถึง ๑๒ ปีแล้วนั้น ก็เป็นอันสิ้นสุดยุติลงโดยเด็ดขาด^{๓๖}

๒.๕ พัฒนาการของมงคลสูตร

๒.๕.๑ งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยล้านนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “งานวรรณกรรม” ไว้ค่อนข้างกว้างและครอบคลุมไปถึงงานเขียนทุกชนิด ซึ่งได้แก่ งานหนังสือ งานประพันธ์ บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมของเสถียรโกเศศ วรรณกรรมฝรั่งเศส วรรณกรรมประเภทสื่อสารมวลชน งานนิพนธ์ที่สร้างขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และหมายความรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย^{๓๗} ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา จึงน่าจะเป็นงานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา งานเขียนเหล่านี้ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา รวมไปถึงงานเขียนและงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วย เราจึงสามารถจัดแบ่งลักษณะของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ตามพัฒนาการของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ใช้กันอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ดังนี้ คือ

๑) วรรณกรรมที่อยู่ในชั้นบาลี ได้แก่ พระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและที่แปลเป็นภาษาอื่นๆ เรียบร้อยแล้ว งานเขียนประเภทนี้ ต้องรักษาหลักคำสอนที่เป็นพุทธพจน์แบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่ให้ผิดพลาด หรือคลาดเคลื่อนออกไปจากหลักการดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาและยังใช้เป็น

^{๓๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *มงคลดลที่ปณี ภาษาไทย ภาค ๑*, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

^{๓๖}ปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต*, ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๓๗}ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๔-๑๐๕๕.

หลักฐานในการอ้างอิงสำหรับงานเขียนรูปแบบอื่น ที่เขียนเกี่ยวกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาให้มีความน่าเชื่อถือได้อีกทางหนึ่งด้วย

๒) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์ที่ใช้อธิบายขยายความที่ปรากฏในชั้นบาลีนั้นให้มีความชัดเจนขึ้นอีกระดับหนึ่ง

๓) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นฎีกา ได้แก่ คัมภีร์ประเภทอธิบายขยายความคัมภีร์อรรถกถา เช่น ฎีกา

๔) วรรณกรรมที่จัดอยู่ในชั้นโยชนา ได้แก่ คัมภีร์ประเภทที่บอกสัมพันธศัพท์บาลีว่า ศัพท์ไหนเข้ากับศัพท์ไหนในต้นฉบับนั้นๆ เช่น คัมภีร์โยชนาฎีกาสังคหะ เป็นต้น

๕) วรรณกรรมที่เป็นงานเขียนในลักษณะอื่นๆ ที่ไม่จัดเข้าในลักษณะที่ ๑-๔ นั้น เช่น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นงานเขียนเชิงวิชาการในรูปแบบต่างๆ งานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา และรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่บรรจุข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย เป็นต้น

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง งานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา งานเขียนเหล่านี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา รวมไปถึงงานเขียนทางด้านพระพุทธศาสนาในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่บรรจุข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสมัยล้านนามีบริบทของสิ่งแวดล้อมในสมัยนั้น ดังต่อไปนี้

๑) สถานการณ์ทางการเมืองการปกครอง

ในตำนานล้านนา ล้านนาเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่มาแต่โบราณกาล ปรากฏหลักฐานในตำนานล้านนาว่า มีการรวมตัวของชนเผ่าไทยวนเมื่อปีกัตไก (ปีกุน) ตรงกับ พ.ศ. ๑๑๘๑ ที่บริเวณเมืองเชียงลาว-เชียงแสน โดยมีลัวะจังกราชเป็นผู้นำคนแรก และสืบเชื้อสายต่อๆ กันมาจนถึงสมัยพญาเม็งรายกษัตริย์ลำดับที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลาว (พ.ศ. ๑๘๐๕-๑๘๕๔) จากนั้นชนเผ่าไทยวน ก็ได้ขยายอาณาเขตลงมายังเมืองลำพูน ตามด้วยการสร้างเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙^{๓๘} นับแต่นั้นเป็นต้นมา ราชวงศ์เม็งรายก็ได้ปกครองเชียงใหม่มาโดยตลอดเป็นระยะเวลา ๒๐๐ ปีเศษ ในช่วงนี้เชียงใหม่มีความเจริญแทบทุกด้านและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา

๒) สภาพทางสังคม

ในอาณาจักรล้านนา เป็นราชอาณาจักรที่อุดมรุ่งเรืองไปด้วยธารน้ำ และทิวเขาสูง มีแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เป็นแหล่งในการทำเกษตรกรรม จึงมีชนพื้นเมืองอยู่มากมาย การติดต่อค้าขายสามารถทำได้กับพม่าคือ อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรสุโขทัย โดยอาศัยทางสายน้ำเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม^{๓๙}

^{๓๘}พรหมเพ็ญ เครือไทย, วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๕.

^{๓๙}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๒.

๓) บทบาทของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาหลังการก่อตั้งเข้าสู่ล้านนา ในรัชสมัยของพญาเกือนา กษัตริย์ลำดับที่ ๖ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๘๘-๑๙๒๘ ทรงเป็นโอรสพญาผายู พระองค์ทรงเป็นธรรมิกราชในสมัยนั้น บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาพระองค์ได้สดับกิตติคุณพระอุทุมพรบุพผาสวามี ผู้เป็นพระลัทธิแต่มา จำพรรษาที่เมืองนครพน(เมาะตะมะ ประเทศพม่า) ท่านมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นั่น พระเจ้าเกือนา จึงส่งทูตไปอาราธนามาเชียงใหม่ แต่ท่านกลับส่งหลานชายคือพระอานนทเถระ และคณะสงฆ์ จำนวนหนึ่งมาแทน^{๔๐} พระเจ้าเกือนาทรงขอให้พระอานนทเถระบวชกุลบุตรให้ตามลัทธิลังกาวงศ์ แต่พระอานนทเถระขอให้พระสุมนเถระ และพระอนมทสเถระ ซึ่งเป็นชาวสุโขทัยแต่เรียนรู้ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาบวชให้พระเจ้าเกือนาจึงได้ทรงอาราธนาพระสุมนเถระพร้อมด้วย พระอนุจรรวมกันเป็น ๑๐ รูปจากสุโขทัย มาเผยแผ่ศิลปวัฒนธรรมในอาณาจักรล้านนา ที่สำคัญคือ พระพุทธศาสนาหลังลังกาวงศ์^{๔๑}

๔) งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญดังนี้

สมัยล้านนา มีวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาากพอๆ กับการมีพระเถระที่เป็น นักปราชญ์ในหลายรูปด้วยกัน ที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานและมีความรู้ความเข้าใจใน พระไตรปิฎก จึงได้รจนาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาากมายพอสรุปได้ ดังนี้

ก) **จามเทวีวงศ์และลิหิงคันทาน** จามเทวีวงศ์ จัดเป็นพงศาวดาร ที่รจนาเป็นภาษาบาลี มีทั้งหมด ๑๕ ปริเฉท เป็นการกล่าวถึงวงศ์ของพระนางจามเทวีที่ขึ้นครองราชย์ ปราบกฏตอนท้ายทุก ปริเฉทว่า อันมหาเถรมีนามว่าโพธิรังสี ได้แต่งตามคำมหาจาริก สันนิษฐานว่ารจนาราว พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๐๖๐ ส่วนลิหิงคันทาน หรือประวัติของพระพุทธลิหิงค์ เนื้อเรื่องในลิหิงคันทาน ว่าด้วยประวัติ ความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งหล่อในประเทศลังกาดด้วยเงิน ตะกั่ว และทองเหลือง ประวัติ การเดินทางมาสู่ประเทศไทยและจังหวัดต่างๆ รวมทั้งเชียงใหม่ด้วย

ข) **เวสสันดรทีปนี** รจนาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในรัชการพระเมืองแก้ว อธิบายอรรถกถาเวสสันดรชาดก เกี่ยวกับความเบ็ดเตล็ดเกร็ดเล็กน้อยต่างๆ ที่น่าสนใจ ตลอดจนวิธีแบ่งคาถาใน เวสสันดรชาดกอีกด้วย คัมภีร์นี้มีความยาวนับต้น ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูกแต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์

ค) **สังขยาปกาสะกฏิกา** เป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสะกะที่พระญาณวิลาสเถระ ชาวเชียงใหม่รจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ เพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น รจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ จำนวน ๒ ผูกแต่ง โดยพระสิริมังคลาจารย์

ง) **มังคลัตถทีปนี** หรือมณฑลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระสิริมังคลาจารย์ รจนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่อเป็นการอธิบายความในมณฑลสูตร

จ) **จักรวาลทีปนี** รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ กล่าวถึงเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ

^{๔๐} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาณโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๘-๓๙๐.

^{๔๑} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๓.

พรรณาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา เป็นคัมภีร์ที่ได้อธิบายความหมายคำที่เป็นชื่อก่อนแล้วจำแนกเกี่ยวกับผู้อาศัยในภูมินั้นๆ ตลอดจนรูปร่าง สถานที่อาศัยเหตุทำให้จุติ

ฉ) ชินกาลมาลี หรือชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์นี้เริ่มรจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ รัชสมัยพระเมืองแก้ว เนื้อเรื่องกล่าวถึงกาลของพระพุทธเจ้า โดยเรียบเรียงอย่างมีระเบียบ จึงได้ชื่อว่าชินกาลมาลีปกรณ์ รจนาถึงกาลก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้โดยพิศดาร^{๔๒}

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคสมัยล้านนานั้น จะเห็นได้ว่า มีจำนวนมากมายหลายคัมภีร์ด้วยกัน ซึ่งถือว่าคัมภีร์เหล่านี้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่เพียงในสมัยล้านนาเท่านั้น แต่มีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะมังคลัตถทีปนี หรือมงคลทีปนี ที่เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระสิริมังคลาจารย์ รจนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่อเป็นการอธิบายความในมงคลสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแก่เทวดาและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสวัสดิ์ ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบ ว่ามี ๓๘ ประการ เปรียบเสมือนบันได ๓๘ ขั้น เป็นบันไดแห่งความเจริญของเทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถานทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น การศึกษาพร้อมทั้งการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนในหมวดมงคลสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวปฏิบัติ เพื่อความก้าวหน้าแห่งชีวิตและจิตใจไว้อย่างละเอียดครบถ้วนและเหมาะสม ทั้งในภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ทั้งในระดับฆราวาส และระดับของบรรพชิต มีจำนวนขั้นตอนทั้งหมด ๓๘ ขั้น หลักธรรมคำสอนในหมวดมงคลสูตร คือหมวดคำสอนที่สามารถสรุปสาระสำคัญทั้งหมดจากพระธรรมคำสอนอันมหาศาลในพุทธศาสนาได้อย่างครอบคลุมครบถ้วน

๒.๕.๒ คัมภีร์มังคลัตถทีปนี

มังคลัตถทีปนี หรือที่เรียกว่า “มงคลทีปนี” เป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของพระสิริมังคลาจารย์ รจนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือวรรณกรรมที่ยอดเยี่ยมที่สุด เพราะเป็นหนังสือที่อธิบายความในมงคลสูตร ท่านได้อธิบายถึงความหมายของพระสูตรนี้โดยละเอียดด้วยภาษาบาลี มีลักษณะเป็นอรรถกถาแก้มงคลสูตร ๓๘ ประการโดยพิศดาร ด้วยการวางโครงเรื่องดีใช้ถ้อยคำไพเราะและสละสลวย พร้อมทั้งมีการอ้างอิงแหล่งที่มาของคำอธิบายต่างๆ มีตัวอย่างประกอบอย่างชัดเจนและเหมาะสม เป็นตัวอย่างแก่นักประพันธ์ นักเทศน์ และนักปฏิบัติธรรม พร้อมทั้งนำเรื่องจากคัมภีร์และชาดกอื่นๆ มาอธิบายประกอบ มังคลัตถทีปนีนี้ได้แปลเป็นภาษาไทยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ ในขุททกปาฐะและสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีอรรถกถาชื่อ ปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ อันเป็นพระสูตรที่แสดงถึงการปฏิบัติที่เป็นมงคลรวม ๓๘ ประการ เริ่มต้นตั้งแต่คาถาที่ ๑ ถึงคาถาที่ ๓๘ ต้นฉบับของหนังสือมังคลัตถทีปนี แบ่งออกเป็นบทๆ เรียกว่า วัณณนา มีทั้งหมด ๑๑ วัณณนา เริ่มต้นด้วยการเกริ่นนำเรียกว่าปณามคาถากล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยแล้วจึงเริ่มอธิบายมงคลสูตร ด้วยการกล่าวถึงประวัติ

^{๔๒} ฌณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๔-๖๕.

การเกิดขึ้นของมงคลต่อไปจนจบ ๓๘ ประการ^{๔๓} หนังสือเล่มนี้มีการอ้างในคัมภีร์ศาสนวงศ์ของพม่าว่าชื่อ มงคลทีปนี แต่ชื่อนี้ในปัจจุบันนี้ใช้ตรงกันหมดแล้วว่า“**มงคลัตถทีปนี**”^{๔๔} จากการที่หลักธรรมคำสอนในมงคลสูตรที่มีเนื้อหาสาระครอบคลุมคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมดโดยเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับนักเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาด้วยการนำหลักธรรมคำสอนหมวดมงคลสูตรนี้ใช้เป็นตัวแม่บทในการเทศน์ อบรมสั่งสอน และการแต่งตำราขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้ตั้งแต่อดีตมานั้น นับตั้งแต่เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๐๖ พระพุทธโฆษาจารย์แห่งอินเดีย ได้รจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อปรมัตถโคตติกาขึ้น^{๔๕} อรรถาธิบายพระสูตรต่างๆ ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ทำให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนในมงคลสูตรนี้ง่ายขึ้น แต่ไม่ค่อยละเอียดมากเท่าใดนัก จนมาถึงใน พ.ศ. ๒๐๖๗ ท่านสิริมังคลาจารย์ พระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญทางบาลีแห่งล้านนาไทย ได้รจนาคัมภีร์มงคลัตถทีปนีขึ้นเป็นบาลี^{๔๖} ซึ่งนิยมเรียกตามภาษาไทยว่า มงคลทีปนี ซึ่งท่านได้อธิบายเนื้อหาความในมงคลสูตรไว้ในคัมภีร์นี้ให้เข้าใจง่ายพร้อมทั้งละเอียดลึกซึ้ง เป็นที่นิยมแพร่หลายในวงการการศึกษา และวงการปฏิบัติ

ดังนั้น ผู้วิจัยเมื่อได้ศึกษาการอธิบายหลักธรรมพร้อมทั้งการยกอุทาหรณ์ประกอบของท่านสิริมังคลาจารย์ที่รจนาประกอบไว้ในคัมภีร์มงคลัตถทีปนีอันเป็นแม่บทมาจากมงคลสูตรดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ อันเป็นสำนวนภาษาไทย ทำให้ผู้วิจัยจำต้องกล่าวถึงคัมภีร์มงคลัตถทีปนีอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้สนใจทั้งหลายได้เห็นถึงอรรถาธิบายของท่านพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงวรรณกรรมขึ้นเอกเรื่องมงคลัตถทีปนี จนทำให้คัมภีร์มงคลัตถทีปนีเป็นที่กล่าวถึงมาจนปัจจุบัน ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอต่อไปนี้

๑) ชีวิตประวัติของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์เป็นพระมหาเถระชาวล้านนา เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสิริมังคลาจารย์ท่านได้รับนามมงคลัตถทีปนีเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๖๗ ในขณะที่ท่านจำพรรษาที่วัดสวนขวัญ^{๔๗} ท่านใช้เวลาในการค้นคว้ารจนาคัมภีร์ต่างๆ จากหอธรรมที่ท่านได้รวบรวมไว้^{๔๘} มีเอกสารที่แสดงประวัติอีกชิ้นหนึ่งเป็นคัมภีร์ใบลาน โดยร่อนอำมาตย์โท ชุ่ม ณ บางช้าง ได้พบใบลานนี้ที่วัดช่วงสิงห์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๔ เขียนด้วยอักษรพื้นเมือง ลักษณะตัวอักษรสมัยพระเมืองแก้ว ผู้เขียนชื่อศรีวิชัย เป็นเจ้าอาวาสวัดหอพระ แต่ปัจจุบันนี้

^{๔๓}พระมหาวิชาญ สุภาจาโร, “การศึกษาการสื่อสารโดยวิธีการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์มงคลัตถทีปนี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙๓.

^{๔๔}ดูรายละเอียดใน ศ.ดร.ศักดิ์ศรี แยมันดดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพาทย์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖.

^{๔๕}ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๔๖}ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๑๒.

^{๔๗}วัดสวนขวัญ ปัจจุบันคือวัดตำหนัก ตำบลแม่เหียะ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่.

^{๔๘}คุณอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๗.

คัมภีร์ฉบับนี้ได้สูญหายไปเพราะหลังจากที่อำมาตย์โท ชุ่ม ณ บางช้าง ส่งคืนแล้วก็ได้มีการค้นที่วัดช่วงสิงห์หลายครั้ง ทำให้คัมภีร์กระจัดกระจายไปเป็นอันมาก^{๔๙}

รองอำมาตย์โท ชุ่ม ณ บางช้าง ได้เล่าประวัติพระสิริมังคลาจารย์ตามที่ ท่านกล่าวไว้ในใบลานดังกล่าวจากความทรงจำของท่านว่า คัมภีร์ของพระศรีวิชัย กล่าวว่า พระสิริมังคลาจารย์เป็นพระชาวเมืองเชียงใหม่ นามเดิมว่า ศรีปิงเมือง โดยถือกำเนิดเอาในมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่ ได้หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพ (ไม้ศรี) ใหญ่ได้เจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพนั้น บิดาจึงตั้งชื่อบุตรว่า ศรีปิงเมืองๆ ได้บรรพชาเป็นสามเณรแต่เมื่ออายุน้อย ขณะเป็นสามเณรอายุ ๑๓ ปี ได้ชักชวนชาวบ้านให้ช่วยกันสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้านตำหนัก เรียกชื่อว่าวัดเวฬุวนาราม (วัดป่าไผ่) ชาวบ้านนิยมเรียกกง่าย ๆ ว่า วัดไผ่เก้งกอเพราะเหตุว่าวัดนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณกอไผ่ ๙ กอ สามเณรศรีปิงเมืองได้อยู่ที่วัดแห่งนี้มาโดยตลอดเมื่อถึงวัยอุปสมบท ท่านได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ มีฉายาว่า “สิริมังคโล” เมื่ออุปสมบทแล้วยังจำพรรษาอยู่ที่วัดแห่งนี้เรื่อยมา ต่อมาพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งท่านให้เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาโพธาราม(วัดเจ็ดยอด) ทั้งได้ถวายสมณศักดิ์ให้เป็น ที่ พระสิริมังคลาจารย์ ตามฉายาเดิม ภายหลังได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบุพพาราม (วัดสวนดอก) จนกระทั่งมรณภาพ^{๕๐}

๒) อุดมการณ์ปณิธานของผู้แต่งมังคลัตถทีปนี

พระสิริมังคลาจารย์แต่งมังคลัตถทีปนี ด้วยเนื้อหาสาระหลายหลากจากพระไตรปิฎก ท่านเป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก มีความรู้ และความเพียร มีความปรารถนา ความฉลาดทั้งเพื่อตนและคนอื่นมีความอุตสาหะ ธุระนามังคลัตถทีปนีนี้ด้วยเนื้อหาอันไพเราะน่ายินดียิ่งนัก พระสิริมังคลาจารย์มีความยินดีในอันเจียบสงัด ท่านแต่งมังคลัตถทีปนีนี้ในสถานที่อันเจียบสงัด ในการแต่งมังคลัตถทีปนี ผู้แต่งได้ตั้งปณิธานหรือตั้งความปรารถนาไว้ ดังนี้^{๕๑}

- ๑) ขอให้สรรพสัตว์จงมีความหวังอันดีงาม
- ๒) ขอสรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล จงมีความสุข มีอายุยืน ประสบความเจริญ
- ๓) ขอสรรพสัตว์จงสมหวังและพ้นจากความทุกข์
- ๔) ขอให้ผู้แต่งได้บรรลุอรหัตตนิพพานสุดท้าย
- ๕) ขอให้ผู้แต่งได้สดับธรรมเทศนาเฉพาะพระพักตร์ของพระอริยมตไตรย์สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วบรรลุอรหัต

^{๔๙} สดุภณ จังกาจิตต์, “จกักวาททีปนี กัณฑ์ที่ ๑,๒,๓”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), อ้างใน รศ.ดร.สุภาพรณ ณ บางช้าง, **วัฒนธรรมคดีบาฬีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๓), หน้า ๓๘๒.

^{๕๐} สดุภณ จังกาจิตต์, “จกักวาททีปนี กัณฑ์ที่ ๑,๒,๓”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), อ้างใน รศ.ดร.สุภาพรณ ณ บางช้าง, **วัฒนธรรมคดีบาฬีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, หน้า ๓๘๒.

^{๕๑} พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถทีปนี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๐.

๖) หากผู้แต่งไม่ได้บรรลุอริยผล ในสำนักของพระอริยเมตไตรย์พระองค์นั้น ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ขออย่าได้คบคนพาล พึงคบแต่บัณฑิต อย่าได้เป็นมิจฉาปฏิญญิปึงเป็นสัมมาปฏิญญิ

๗) ขอให้ผู้แต่งทรงคุณธรรมมีทานเป็นต้น เป็นผู้เลื่อมใส มีชื่อเสียง ระลึกชาติได้ มีปัญญามาก ผลาดในธรรมทั้งปวง

๘) ขอให้พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าจรัสเรืองตลอดกาลนาน ขอให้สรรพสัตว์จงบเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๙) ขอให้ฝนงตกต้องตามฤดูกาล รดพื้นดิน ให้อุดมสมบูรณ์ หลังท้อธารลงเลี้ยงสรรพสัตว์และดินชาติที่กำเนิดจากพื้นดินทุกเมื่อ

๑๐) ขอให้พระราชาทั้งหลาย จงทรงปกครองประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อ เหมือนมารดาบิดารักษาบุตรน้อยที่เกิดจากตน ฉะนั้น

๑๑) ขอให้มังคลัตถปิณีนี้ จงดารงอยู่ เผยแพร่ธรรมแก่ชนทั้งหลายผู้ใคร่การศึกษาทราบเท่าที่พระนามของพระพุทธเจ้ายังปรากฏอยู่

๒.๕.๓ คุณค่าทางวรรณกรรมของคัมภีร์มังคลัตถปิณี

วรรณกรรมมังคลัตถปิณี เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระสิริมังคลาจารย์ ท่านได้อธิบายถึงความหมายของมงคลที่มาจากพระสูตรโดยละเอียดด้วยภาษาบาลีอันไพเราะ สละสลวย พร้อมทั้งนำเรื่องคัมภีร์ และชาดกอื่นๆ มาอธิบายประกอบมังคลัตถปิณี คัมภีร์นี้ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยความยาวถึง ๘๙๓ หน้า และมีการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแล้วครั้งเล่า คัมภีร์นี้ก่อให้เกิดคุณค่าหลายๆ ประการด้วยกัน พอจะสรุปคุณค่าของมังคลัตถปิณี ได้ดังนี้

๑) คุณค่าทางศาสนา

วรรณกรรมมังคลัตถปิณี เป็นคัมภีร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน มีการอธิบายความในมงคลสูตร โดยที่มีมาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่ ๒ แห่งด้วยกัน คือ ในขุททกปาฐะ ขุททกนิกายและในสุตตปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีอรรถกถา ชื่อ ปริมาณโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ อันเป็นพระสูตรที่แสดงถึงการปฏิบัติที่เป็นมงคล ๓๘ ประการ คัมภีร์มังคลัตถปิณีรจนาด้วยภาษาบาลีล้วน ปัจจุบันคัมภีร์นี้เป็นภาษาบาลี พิมพ์ด้วยอักษรไทย แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ปฐม ภาค (ภาคที่ ๑) และทุติย ภาค (ภาคที่ ๒) โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงชำระ และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโรธร)

๒) คุณค่าทางวรรณคดี

วรรณกรรมมังคลัตถปิณี ถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นยอดที่พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาขึ้น ลักษณะการแต่งคัมภีร์นี้ เป็นแบบร้อยแก้วผสมด้วยคาถาสำหรับร้อยแก้วนั้นเป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ในคาถาที่หนึ่งๆ ให้เข้าใจง่าย เช่น เอสวนาติ อภิขนา แปลคำว่า เอสวนา ได้แก่ การไม่คบ เป็นต้น แล้วอธิบายความหมายของมงคลแต่ละข้ออย่างละเอียด พร้อมทั้งยกอุทาหรณ์มีนิทานประกอบ นิทานมีทั้งนิทานในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าและนิทานชาดก อ้างถึงพระพุทธเจ้าในอดีต มีคำถามประกอบนิทานเรื่องนั้นๆ ใช้คำง่ายที่คนทั่วไปเข้าใจได้ การแต่งประโยคก็ใช้ประโยคง่ายๆ อ่านแล้วเข้าใจ ความหมายในประโยคทันที มีการแสดงหลักฐานการอ้างอิงว่าข้อความนี้มาจากคัมภีร์เล่มไหน สูตรอะไร ว่าอย่างไร แล้วยกข้อความนั้นมาด้วยทำให้ผู้อ่านทราบที่มาของข้อความ

นั้นๆ ได้ทุกแห่ง นักปราชญ์ฝ่ายบาลีทั้งหลายต่างก็ยกย่องสรรเสริญคัมภีร์เล่มนี้ว่า แต่งได้ดีที่สุด ผู้รจนามีความรู้ และเชี่ยวชาญภาษาบาลีในพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นอย่างดียิ่งไม่แพ้พระอรรถกถาจารย์รูปอื่นๆ คัมภีร์มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ตัวอย่างที่อธิบายธรรมะให้เข้าใจง่าย ๆ ผู้อ่านๆ แล้วสนุกสนานเพลิดเพลินในรสของพระธรรม มีนิทานที่ผู้รจนานำมาประกอบได้เหมาะสมกลมกลืนกับหัวข้อธรรมนั้นๆ คัมภีร์เล่มนี้นับว่าเป็นวิทยานิพนธ์ชั้นบรมครู เป็นแบบอย่างในการทำวิจัยในปัจจุบัน เพราะมีการอ้างอิงที่ไปที่มาของเรื่องอย่างละเอียด ถือว่ามีคุณค่าทางวรรณกรรมสูง ซึ่งนักศึกษาที่เรียนรู้ประวัติวรรณคดี โดยเฉพาะวรรณคดีบาลีจะต้องรู้และเข้าใจ

๓) คุณค่าทางวิถีชีวิต

เรื่องราวหรือว่าเนื้อหาสาระของวรรณกรรมมังคลัตถทีปนี เป็นเรื่องแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนที่ต้องการความเป็นมงคล ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งประกอบด้วยมงคล ๓๘ ประการ เป็นขอบเขตของการดำเนินชีวิตมิให้ผิดพลาด ถ้าหากบุคคลในชุมชน สังคม และประเทศชาติต่างๆ ก็ปฏิบัติตามหลักมงคลสูตรนี้ สังคม ชุมชน ก็อยู่อย่างสันติสุข ประเทศชาติก็จะเจริญเต็มไปด้วยผู้คนที่มีความดีและจริยธรรม เช่น มงคลข้อที่ ๑ อเสวนา จ พาลานํ (การไม่คบคนพาล) คนพาลนั้นมีลักษณะคือ ขอบคิด พุด และทำ แต่สิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ การคบคนพาลก่อให้เกิดโทษ ดังนี้ ๑) ทำให้ขาดจากประโยชน์ตนประโยชน์คนอื่น ขาดจากประโยชน์โลกนี้และโลกหน้า ๒) ทำให้ประพฤตชั่วทางกาย วาจา และใจ ๓) ทำให้เสียชื่อเสียง ๔) ไม่มีใครนับถือ ๕) ทำให้คนเกลียดชัง ๖) ทำให้หมดความงามภายใน หมดความเป็นสิริมงคล ๗) ทำลายวงศ์ตระกูลตนเอง ๘) ไปอบายภูมิ เมื่อไม่คบคนพาลแล้ว เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่ามีคุณค่าต่อวิถีชีวิตที่ดีงามต่อไป

๔) คุณค่าทางภาษา

วรรณกรรมมังคลัตถทีปนี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางภาษาอย่างสูง โดยเฉพาะภาษาบาลี พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาคัมภีร์นี้ เป็นแบบร้อยแก้วผสมด้วยคาถา การแต่งประโยคก็ใช้ประโยคง่ายๆ ไม่ยากจนเกินไป ทำให้ผู้ที่ต้องการศึกษาอ่านแล้วเข้าใจในประโยคนั้นทันที เพราะท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างยิ่ง อีกทั้งคัมภีร์นี้ยังเป็นหลักสูตรในการจัดศึกษาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย ให้พระภิกษุ สามเณรได้ใช้เรียนชั้นเปรียญธรรม ๔ และ ๕ ประโยค อีกด้วย ภาษาที่ท่านใช้และลักษณะการแต่งคัมภีร์เป็นการอธิบายธรรมะให้เข้าใจง่าย คนอ่านก็เพลิดเพลินสนุกสนานไปกับเนื้อเรื่องและหลักธรรมในแต่ละข้อนิทานชาดกที่ยกมาก็สอดคล้องกับธรรมะมังคลัตถทีปนีนี้จึงมีคุณค่าทางด้านภาษานานัปการ จะถือได้ว่าเป็นแบบอย่างสำหรับการศึกษาการเรียบเรียงและการแต่งหนังสือโดยเฉพาะภาษาบาลีได้อย่างดี

๒.๕.๔ อิทธิพลทางวรรณกรรมของคัมภีร์มังคลัตถทีปนี

๑) ด้านเศรษฐกิจ

วรรณกรรมมังคลัตถทีปนี ตามที่ทราบแล้วว่าเป็นคัมภีร์ที่อธิบายความของมงคลสูตร ๓๘ ประการ ถ้าหากจะกล่าวถึงคัมภีร์นี้เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรงแล้ว คัมภีร์นี้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงทีเดียวแต่เกี่ยวข้องทางอ้อมเพราะเศรษฐกิจนั้นคือการกินดี อยู่ดีของคนในสังคมและประเทศชาติ ประกอบสัมมาชีพ ไม่เบียดเบียนคนอื่น ทำงานที่สุจริต เศรษฐกิจก็ดี ประเทศชาติก็เจริญ ยกตัวอย่างเช่น มงคลข้อที่ ๑๘ คือ การทำงานที่ไม่มีโทษ (อนวชานี กมมานิ) คือ การทำงานในการเลี้ยงชีพเป็น

การทำงานที่สุจริต การทำงานที่มีโทษก็จะทำให้เศรษฐกิจแย่ คนในสังคมก็เดือดร้อนไม่มีการอยู่ดี
กินดี อย่างนี้ประเทศชาติก็ไม่เจริญ เป็นต้น

๒) ด้านการเมืองการปกครอง

อิทธิพลของวรรณกรรมมังคลัตถปิณีที่มีต่อการเมืองการปกครอง ก็คงจะเป็น
เช่นเดียวกับที่มีต่อเศรษฐกิจเพราะไม่มีผลทางตรงเลยทีเดียว แต่มีในทางอ้อม เพราะไม่ใช่หลักในการ
นำไปใช้บริหารบ้านเมือง แต่เป็นหลักในการนำไปประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนสังคม และ
ประเทศชาติ ดังเช่น มงคลข้อที่ ๖ ตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิ จ) คำว่าตนในที่นี้ หมายถึง ร่างกาย
จิตใจ คำว่า ตั้งตนไว้ชอบนั้น หมายถึง บุคคลผู้นั้น มีความดำริ หรือความคิดที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ
หรือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม แม้ว่าตนจะเคยประพฤติทุจริตมาก่อน เมื่อกลับตัวได้ ก็ตั้งตนไว้
ในทางที่เป็นสุจริต คือ ประพฤติดี ด้วยกาย วาจา ใจ ผู้ที่จะบริหารบ้านเมือง ก็ต้องมีคุณธรรม ข้อนี้
บ้านเมืองก็จะมีแต่ความเจริญ การบริหารประเทศก็จะดำเนินไปด้วยดี เพราะผู้นำมีการตั้งตนไว้ชอบ
เจ้าหน้าที่ชั้นรองลงมาเมื่อเห็นเป็นตัวอย่างก็จะประพฤติดำเนินการตาม การโกงกินบ้านเมืองก็ไม่เกิดขึ้น
ประเทศชาติก็สันติสุข เป็นต้น

๓) ด้านการศึกษา

วรรณกรรมมังคลัตถปิณีมีอิทธิพลต่อการศึกษา นั้น ถือว่ามีอิทธิพลมากอยู่ทีเดียว ดังจะ
มองเห็นได้อยู่ ๒ ประการ ด้วยกัน คือ ประการแรก มีผลต่อการจัดการศึกษา มังคลัตถปิณีที่
พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาขึ้น ถือว่าเป็นคัมภีร์ชั้นยอดในทางพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ของไทยได้
แต่งขึ้นมามีคุณค่าต่อพระศาสนาโดยคณะสงฆ์ของไทยได้นำมาเป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลี(๗๗)
แก่พระภิกษุ สามเณรที่ศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีได้ศึกษา และได้จัดพิมพ์เป็นหลักสูตร
การศึกษาของคณะสงฆ์แผนกบาลีใช้เรียนชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค และหลักสูตรบาลีเปรียญธรรม
๕ ประโยค คัมภีร์นี้จึงมีคุณค่าทางศาสนาให้คณะสงฆ์ได้เรียนรู้และนำไปเผยแผ่แก่ศรัทธาประชาชน
อีกมากมายผู้ที่ประสบผลสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนหากนำหลักธรรมในมงคลสูตรเช่น มงคลข้อที่ ๗
เป็นพหูสูตร(พาทุสจฺญจ) การศึกษา คือ การเรียนรู้ การกระทำความเข้าใจ การค้นคว้า การพินิจ
พิจารณาแล้วแล้วแต่เกิดขึ้นมาจากการฟัง การสอบถาม การสนทนา หรือการค้นคว้าจากตำรา หรือ
มงคลข้อที่ ๘ มีคิลปะ (สิปปญจ) คือ ความเป็นผู้ฉลาดในวิชาชีพต่างๆ อันเป็นเครื่องดำรงชีวิตมีอยู่ ๒
ประเภท คือ ศิลปะของนักบวช หรือ ศกฺุสฺสจจะต้องใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตของตน เพื่อให้
เกิดความมั่นคงในการดำรงชีพได้อย่างดี

๔) ด้านสังคม

วรรณกรรมมังคลัตถปิณีมีอิทธิพลต่อสังคมโดยตรงเพื่อให้สังคมมีความสงบสันติสุขได้
ตัวอย่าง

๑) ด้านคตินิยมค่านิยมในสังคม เช่น มงคลข้อที่ ๑๑ การเลี้ยงดูบิดามารดา (มาตาปิตุ
อุฏฺฐาน) มงคลข้อที่ ๑๒ เลี้ยงดูบุตร (ปุตตสงคฺโห) บุตรธิดานั้น ย่อมเป็นที่ปรารถนาของผู้ที่เป็น
มารดาบิดา การเลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นภาระหน้าที่ของผู้เป็นมารดาบิดา หรือมงคลข้อที่ ๑๓ เลี้ยงดู
ภรรยา(ทารสงคฺโห) ภรรยา คือ ผู้ที่มีพึงเลี้ยง เป็นต้น

๒) ด้านค่านิยมทางสังคม เช่น มงคลข้อที่ ๑๕ บำเพ็ญทาน (ทานญจ) เป็นค่านิยมด้าน
ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้แก่ อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของของตนแก่บุคคลที่ควรให้ อาจจะเป็นการให้

ในลักษณะสงเคราะห์กัน หรือให้ความช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน ธรรมทาน การให้ธรรม ได้แก่ การให้ วิชาความรู้ และการแนะนำสั่งสอนต่างๆ หรือ มงคลข้อที่ ๑๘ ทำงานที่ไม่มีโทษ (อนวชานี กมฺมานิ) เป็นค่านิยมในด้านการประกอบอาชีพสุจริต เป็นต้น

๓) ด้านวัฒนธรรมประเพณี เช่น มงคลข้อที่ ๑ ไม่คบคนพาล (อเสวนา จ พาลานํ) มงคลข้อที่ ๒ การคบบัณฑิต (ปณฺธิตตานญจ เสวนา) เป็นความเชื่อด้านการคบเพื่อนการคบเพื่อนที่ดี ถือว่าเป็นมงคล ข้อที่ ๓ บูชาคนผู้ควรบูชา (ปูชา จ ปูชนียานํ) เป็นการแสดงความเคารพ นบนาบ เทิดทูน เป็นวัฒนธรรมด้านความเชื่อย่อมประสบความสำเร็จ ความเจริญ และด้านประเพณี เช่น ซึ่งอาจแสดงออกทางกาย ทางวาจาหรือทางใจด้วยลักษณะของการแสดงความเคารพ เช่น การไหว้ การมุทิตา สักการะ จึงเกิดประเพณีสงฆ์น้ำคำหัว การถวายของให้ในวันสำคัญ หรือวันเทศกาลต่างๆ^{๕๒}

๒.๕.๕ เนื้อความโดยย่อของมงคลสูตร

วรรณกรรมมังคลัตถปิณี เป็นเรื่องราวที่ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับมงคล ๓๘ ประการ โดยแต่ละมคมนั้นนอกจากจะอธิบายคาถาแล้ว ยังมีชาดกประกอบเนื้อเรื่องอีกด้วย เนื้อหามังคลัตถปิณีเป็นเรื่องราวเกิดขึ้น เมื่อประมาณ ๒๖ ศตวรรษมาแล้ว ประชาชนชาวชมพูทวีปได้เลื่องและอภิปรายถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นมงคลกัน ปัญหาเรื่องมงคลจึงมีการวิพากษ์วิจารณ์กันแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีปปัญหาเรื่องมงคลตกค้างยึดเยื้อมาถึง ๑๒ ปี ก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ เมื่อเวลา ๑๒ ปี ผ่านไปได้มีเสียงพูดกันว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักตรัสมงคล คราวนั้นได้มีเทพบุตรนำปัญหาเรื่องมงคลเข้าเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า ในขณะที่ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหารใกล้เมืองสาวัตถี พระองค์จึงทรงตรัสว่า สิ่งที่เป็นมงคลนั้นมี ๓๘ ประการดังนี้^{๕๓}

๑) การไม่คบคนพาล คนพาลจะมีลักษณะชั่ว ๓ ประการ คือ ๑) คิดชั่ว ได้แก่ มีความเห็นผิด คิดเบียดเบียน คิดอยากได้ ในทางทุจริต มีความอิจฉา ริษยา พยาบาท ๒) พูดชั่ว ได้แก่ พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้า พูดก้าวร้าว ๓) ทำชั่ว ได้แก่ พร้าชีวิต ละเมิดสิทธิ ผิดในกาม ตีมน้ำเมา^{๕๔}

๒) การคบแต่บัณฑิต บัณฑิตจะมีลักษณะดี ๓ ประการ คือ ๑) คิดดี ได้แก่ คิดเสียสละ ไม่อาฆาต ไม่พยาบาท ขาดินหน้ามีจริง ทุกสิ่งมีความยุติธรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว บาปบุญมีจริง เป็นต้น ๒) พูดดี ได้แก่ คำพูดที่ประกอบด้วยเมตตา เป็นความจริง ถูกเวลา มีสาระ อ่อนหวาน ๓) ทำดี ได้แก่ การไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนสัตว์ มีความเมตตา กรุณา เว้นจากการลักทรัพย์ มีสัมมาอาชีวะ ไม่ประพฤติดีกในกาม มีรักเดียวใจเดียว ไม่ดื่มสุรา มีสติไม่ประมาท^{๕๕}

๓) การบูชาคนที่ควรบูชา พินิจบูชา หมายถึง การเลือกเคารพในบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพบูชา ได้แก่ ๑) พระรัตนตรัย ๒) บิดามารดา ๓) ครูอาจารย์ ๔) ท่านผู้มีพระคุณ

^{๕๒}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๕-๗๘.

^{๕๓}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา*, หน้า ๖๘.

^{๕๔}โชติ จินตแสง, *๓๘ มงคล*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๕๕}โชติ จินตแสง, *๓๘ มงคล*, หน้า ๗.

๕) ปุชนิยัตถุ^{๕๖}

๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม สภาวะแวดล้อม หมายถึง สถานที่อยู่อาศัยที่ทำงานและสังคม ตลอดจนชุมชน ประเทศ เป็นต้น มีลักษณะดังนี้ ๑) สภาพภูมิศาสตร์และภูมิอากาศเหมาะสม ๒) อยู่ในสังคมของคนดี ๓) ไม่มีสัตว์ร้ายและโรคระบาด ๔) ปราศจากโจรผู้ร้าย ๕) พรั่งพร้อมด้วยปัจจัย ๔ (ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค) ๖) มีสถานศึกษาหาความรู้ได้ง่าย ๗) อยู่ภายใต้การปกครองของผู้มีธรรม^{๕๗}

๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน คำว่า “บุญ” เป็นเรื่องของจิตใจ จิตของคนเรามีลักษณะพิเศษในทางสังขมทั้ง “ความดี” และ “ความชั่ว” เป็นธาตุกายสิทธิ์ชนิดหนึ่งที่สิงอยู่ในตัวเราทุกคน มีลักษณะ “พิเศษรู้” อยู่ในตัวเองเรียกว่า “มโนธาตุ” แปลว่า ธาตุรู้ ธาตุรู้สามารถนึกคิดได้ จึงเรียกอีกอย่างว่า “จิต” แปลว่า ผู้คิด มีทั้งคิดดีและคิดชั่ว จิตนี้เองคือต้นเหตุของการเกิดบุญบาปและบาป เมื่อเราทำความดีผลของการกระทำก็จะปรุงแต่งให้จิตสะอาดบริสุทธิ์และมีคุณภาพ ความดีของจิตที่เกิดขึ้นนี้ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “บุญ” ความดีที่บุคคลกระทำไว้แม้จะไม่ให้ผลในปัจจุบันทันตาเห็น แต่ก็ได้สูญหายไปไหน ความดีหรือกรรมดีเหล่านั้นจะเข้าปรุงแต่งจิตใจให้ดีขึ้น ประณีตขึ้น ส่งผลติดตามข้ามภพข้ามชาติ ที่เรียกว่า “บุญวาสนา”^{๕๘}

๖) การตั้งตนไว้ชอบ พระพุทธองค์ทรงหมายถึง การตั้งตัวถูก คำว่า “ตัวตน” ในมงคลที่ป็นีท่านหมายเอาร่างกายและจิตใจรวมกันเป็นตัวตน ตามที่สมมุติกันในโลก การตั้งตน คือ การตั้งตนให้อยู่ในศีลธรรม ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีมีเป้าหมาย ชัดเจน มีเส้นทางเดินที่มั่นคง มีแบบอย่าง ที่ถูกต้อง มีอุดมคติที่ก้าวหน้า ในทางพระพุทธศาสนาแล้วถือว่า ผู้ไม่มีศีลตั้งใจรักวิชาศีล ผู้ไม่มีศรัทธา ตั้งใจปลุกศรัทธา ผู้มีความตระหนี่ตั้งใจบริจาคทาน ชื่อว่าตั้งตัวถูกในความหมายนี้^{๕๙}

๗) ความเป็นพหูสูต พหุสัจจัญ จ ความเป็นพหูสูต คำว่า “พหูสูต” หมายความว่า ผู้สดับตรับฟังมาก ผู้ศึกษา เล่าเรียนมาก มาจากคำว่า พหุ แปลว่า มาก สูตะ แปลว่า ฟัง รวมความแล้วแปลว่า “ผู้ได้ยินได้ฟังมาก”^{๖๐}

๘) ความเป็นผู้รู้ศิลปวิทยา คำว่า “ศิลปะ” แปลว่า ฉลาดทำ ทำเป็น ท่านกล่าวไว้ในมงคลที่ป็นีว่า ความฉลาดในหัตถกรรม มี ๒ อย่างคือ สามารถแห่งศิลปะของบรรพชิตอย่างหนึ่ง สามารถแห่งศิลปะของคฤหัสถ์อย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ^{๖๑}

๙) วินัยที่ศึกษาดีแล้ว คำว่า วินัย หมายถึง กฎระเบียบ แบบแผน ข้อบังคับ คำสั่ง กติกา พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎหมาย เป็นต้น เรียกว่า วินัย^{๖๒}

^{๕๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๕๗}อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

^{๕๘}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระร็ด จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า

๓๙.

^{๕๙}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, หน้า ๔๕.

^{๖๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๖๑}อ้างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๖๒}อ้างแล้ว, หน้า ๖๓.

๑๐) วาจาสุภาสิต คำว่า สุภาสิต หมายถึง คำพูดที่เป็นแก่นสาร มีคติคือทางไปสู่ความเจริญ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น สุภาสิตา มาจากรากศัพท์ว่า “ภาษา ธาตุในคำกล่าว อี อาคม ต ปัจจัยในกิตปัจจัยกริยาภิการ” สำเร็จรูปเป็น “สุภาสิต” ในภาษาสันสกฤต ถ้าเขียนเป็นบาลี จะได้รูปเป็น “สุภาสิตา” แปลว่า คำที่ผู้พูดพูดดีแล้วชื่อสุภาสิต^{๖๓}

๑๑) การบำรุงมารดาบิดา บำรุง คือ เลี้ยงดู ดูแล ประนินบัตติ ช่วยเหลือรักษาให้ดี ให้มีความเจริญ **บิดามารดา** คือ ผู้ให้กำเนิด ผู้ยังบุตรให้เกิด ตามหลักของศาสนา บิดามารดา คือ ผู้ให้เกิด ๒ สถานะ ดังนี้ ๑. **บิดามารดาผู้ให้กำเนิดทางกาย** หมายถึง พ่อแม่ที่ให้ชีวิตเลือดเนื้อร่างกายแก่เราให้เราก่อเกิดในครรภ์ ๒. **บิดามารดาผู้ให้กำเนิดทางจิตวิญญาณ** หมายถึง พ่อแม่ทางธรรม ผู้ให้ความรู้ความคิดทางจริยธรรม ให้คำอบรมสั่งสอน ผู้ให้ความรู้ความคิดทางจริยธรรม ให้คำอบรมสั่งสอน พัฒนจิตวิญญาณเป็นคนดีเข้าถึงพระพุทธศาสนา^{๖๔}

๑๒) การสงเคราะห์บุตร บุตร คือ ลูก ซึ่งมีทั้งลูกหญิงและลูกชาย มีความหมายว่าผู้ทำวงศ์ตระกูลให้ผดผอง รักษาความดีของพ่อแม่ไว้ และผู้ทำดวงใจของพ่อแม่ให้อิ่มเอิบ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสสอนสิ่งคาลมาณพทรงแสดงฐานะที่มารดาบิดาจะพึงสงเคราะห์บุตร ด้วยกิจ ๕ ประการ ดังนี้ ๑.แนะนำไม่ให้ทำความชั่ว ๒.แนะนำสั่งสอน สนับสนุนให้ลูกทำความดี ๓.ให้การศึกษา ศิลปะวิทยาการ ส่งเสริมให้มีความรู้ ๔.ให้ได้คู่ครองที่ดีที่สมควร ๕.มอบมรดกทรัพย์สมบัติไว้ในโอกาสอันควร สิ่งสำคัญพ่อแม่ควรทำตนเป็นตัวอย่าง แบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกตัวอย่างที่ดีมีอิทธิพลกว่าคำสอนมาก^{๖๕}

๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา สงเคราะห์ หมายถึง การยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ด้วยการช่วยเหลือเอื้อเพื่อเกื้อกูลอุดหนุนกัน ทั้งนี้การช่วยเหลือเอื้อเพื่อเกื้อกูลอุดหนุนกัน เป็นเกลียวยึดเหนี่ยวผูกพันน้ำใจกันไว้ ให้เกิดความรักความเคารพนับถือ **ภรรยา**(สามี) หมายถึง หญิงชายที่เป็นคู่ครอง ตั้งใจร่วมหัวจมท้ายด้วยกัน จนกว่าจะลาโลกนี้ไป^{๖๖} ลักษณะของคู่สร้างคู่สม ควรต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ๑. **สมสัทธา** คือ มีศรัทธาเสมอกัน ๒. **สมศีลา** คือ มีศีลสมกันเสมอกัน ๓. **สมจาคะ** คือ มีน้ำใจเสียสละ บริจาค ๔. **สมปัญญา** คือ มีสติปัญญาสมกันเสมอกัน^{๖๗}

๑๔) การงานที่ไม่คั่งค้าง การงาน คือ กิจที่ต้องทำหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ **ไม่คั่งค้าง** คือ ไม่ทับถม เสร็จเรียบร้อย การงานไม่คั่งค้าง คือ การงานที่เสร็จเรียบร้อยดี ไม่มีปัญหาเพราะมีความขยันในการทำงาน ไม่ปล่อยให้งานทับถมทวี แต่จะรีบเร่งทำให้ทันเวลาด้วยวิธีอันถูกต้อง^{๖๘}

๑๕) การให้ทาน การให้ทาน คือ การให้ การมอบให้ การเสียสละให้ การอนุญาตให้ โดยไม่หวังผลตอบแทน โดยหมายให้ผู้ได้รับได้พ้นจากทุกข์^{๖๙}

^{๖๓}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, หน้า ๖๙.

^{๖๔}สมมติ จินดาพิชฐาน, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับห้องสมุด เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อนุชาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๒.

^{๖๕}สมมติ จินดาพิชฐาน, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับห้องสมุด เล่มที่ ๑, หน้า ๙๐.

^{๖๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

^{๖๗}อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

^{๖๘}อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖.

^{๖๙}อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓.

๑๖) การประพาศิธรรม ธรรมจริยา แปลว่า การประพาศิธรรม ในมังคลัตถปิณีโดย พระสิริมังคลาจารย์ ท่านระบุถึงการประพาศิธรรมในกุศลกรรมบถ ๑๐ กุศลกรรมบถ แปลว่า ทางแห่ง กุศล ท่านสอนให้เว้นอกุศล ๑๐ ประการต่อไปนี้คือ ๑. เว้นปาณาติบาต ๒. เว้นอนินนาทาน ๓. เว้น กาเมสุมิฉฉาจาร ๔. เว้นพุดเทจ ๕. เว้นพุดส่อเสียด ๖. เว้นพุดคำหยาบ ๗. เว้นพุดเพ้อเจ้อ ๘. เว้นจาก ความโลภอยากได้ของผู้อื่น ๙. เว้นพยาบาท ๑๐. เว้นมิจฉาทิฎฐิ ความคิดเห็นผิดจากทำนองคลอง ธรรม^{๗๐}

๑๗) การสงเคราะห์ญาติ “ญาติ” ตามตัวอักษร แปลว่า คนรู้จักกัน มี ๒ อย่าง คือ ๑. ญาติโดยสายโลหิต ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่โดยทั่วไปว่าหมายถึงใครบ้าง ๒. ญาติโดยธรรม คือ ผู้ที่มีใช้ญาติ โดยสายโลหิต แต่เป็นผู้เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกันด้วยน้ำใจอันงาม ญาติประเภทนี้มีได้มากไม่จำกัด แล้วแต่น้ำใจของเราและผู้ที่เรากำลังเกี่ยวข้องด้วย^{๗๑}

๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ ในคัมภีร์มังคลัตถปิณีกล่าวถึงกรรมที่ไม่มีโทษ(อนวัชกรรม)ไว้ ๒ อย่าง คือ ๑. การรักษากุศล ๒. การทำความชวนชวยในกิจที่ชอบ^{๗๒}

๑๙) การงดเว้นจากบาป “บาป” คือ สิ่งที่ทำให้กายวาจาใจเศร้าหมอง มีผลเป็นทุกข์ ตรงกันข้ามกับบุญ ซึ่งแปลว่า สิ่งที่ทำให้กายวาจาใจให้บริสุทธิ์ สะอาด มีผลเป็นความสุข พระพุทธ องค์ทรงสอนให้เว้นบาป ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “บัณฑิตในโลกนี้เมื่อยังมีเรี่ยวแรงกำลังอยู่ พึงเว้น บาปทั้งหลายเสีย เหมือนคนมีตาดีเมื่อเดินทาง เว้นหนทางที่ขรุขระเป็นหล่มเลนเสียจะนั้น” รวมความ ว่า บาปเป็นสิ่งที่น่ากลัว^{๗๓}

๒๐) การสำรวมในการดื่มน้ำเมา พระบาลีในมกสูตรใช้คำว่า “มชฺชปानา จ สยณโม” แปลว่า สำรวมจากการดื่มน้ำเมา พระอรุณกถาจารย์โดยมากขยายความว่า เว้นจากการดื่มสุราและ เมรัย ไม่ได้หมายความว่า ดื่มอย่างสำรวมอย่างที่บางคนเข้าใจและนำมาล้อเล่น “สยณโม” ตาม ตัวอักษรแปลว่าสำรวมก็จริง แต่ในที่นี้หมายความว่า “วิริติ” คือ การงดเว้น คำว่า “มชฺช” แปลว่า สิ่งมีเมา นอกจากสุราและเมรัยแล้ว น่าจะรวมถึงพวดยาเสพติดต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ครองสติไม่อยู่ เป็นฐานแห่งความประมาท^{๗๔}

๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม “อปปมาโท จ ธมเมสุ” แปลว่า ไม่ประมาทในธรรม คำว่า “ประมาท” หมายถึง ขาดความรอบคอบ ขาดความระมัดระวัง เพราะทะนงตัว ดังนั้นคำว่า ไม่ประมาท จึงมีความหมายตรงข้ามกับประมาทความไม่ประมาทเป็นคุณธรรมอันสูงยิ่งในทาง พระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนผู้คนให้ยึดถือปฏิบัติ เพราะความไม่ประมาทนั้นสามารถ ทำให้คุณธรรมข้ออื่นๆ เจริญขึ้นได้^{๗๕}

^{๗๐} วคิน อินทสระ, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับสังเขป, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาพราย พริ้นตัง, ๒๕๕๗), หน้า ๔๙.

^{๗๑} วคิน อินทสระ, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับสังเขป, หน้า ๕๑.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๗๓} อ้างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๗๔} อ้างแล้ว, หน้า ๕๙.

^{๗๕} สาลี รัศสูถิ, มงคลชีวิต ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธการพิมพ์ จำกัด), หน้า ๙๖.

๒๒) มีความเคารพนับถือ “คารโว จ” แปลว่า มีความเคารพ นับถือ คำว่า “เคารพ” หมายถึง แสดงอาการนับถือ, ไม่ล่วงเกิน, ไม่ล่วงละเมิด, ยอมรับนับถือความดีของคนอื่น แล้วแสดงความนับถืออย่างจริงใจ การแสดงความเคารพเป็นคุณธรรม เป็นมงคลที่สำคัญที่ชาวพุทธควรปลูกฝังให้มีแก่ตนเองเพราะหากใครมีใครปฏิบัติแล้วจะทำให้บุคคลนั้นมีเสน่ห์มีความดีงาม มีคุณค่ามีคนนิยม ยกย่อง เสริมคุณค่าให้แก่ตนเอง เป็นที่ชื่นชมของผู้พบเห็น^{๗๖}

๒๓) การมีความถ่อมตน “นิวาโต จ” แปลว่า การมีความถ่อมตน หากจะแปลตามรากศัพท์เดิม ภาษาบาลีก็จะแปลว่า “ไม่พองลม ไม่แบ่ง ไม่ลำพอง” เพราะคำว่า “นิวาโต” สามารถแยกคำได้ว่า วาโต แปลว่า ลม, พองลม นิ แปลว่า ไม่ ไม่มี เอาออก เมื่อรวมเป็นนิวาโต จึงแปลว่าไม่พองลม คนที่ไม่พองลมคือคนไม่อวดตน ข่มแบ่ง ยกตัว ชูตัว นั่นก็คือการเป็นคนถ่อมตัวถ่อมตนนั่นเอง^{๗๗}

๒๔) มีความสันโดษ “สนตุฎฐี จ” แปลว่า มีความสันโดษ คำว่า “สันโดษ” แปลว่า มีความพอใจ ยินดีชอบใจ อิ่มใจ สุขใจกับสิ่งของของตน หรือจะเรียกว่า การรู้จักประมาณตนก็ไม่ผิด เพราะการประมาณตน คือ การรู้จักพอ รู้จักหยุด ยับยั้งในกระหายหิวอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน^{๗๘}

๒๕) มีความกตัญญู “กตญญูตา” แปลว่า มีความกตัญญู คำว่า “กตัญญู” คือ การรู้บุญคุณรู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำไว้ให้แก่ตน ตรงข้ามกับอกตัญญูที่ไม่รู้จักบุญคุณของใคร เราชาวพุทธรู้จักความกตัญญู รู้จักบุญคุณของผู้อื่นที่ได้ทำดีให้แก่ตนก่อนแล้วต้องหาทางตอบแทน เพราะกตัญญูนั่นพระองค์ทรงตรัสว่าเป็นเครื่องหมายของคนดีที่เดียวดังพุทธพจน์ที่ว่า “นิมิตฺตํ สาธูรูปาณํ กตญญูกตเวทิตา” ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี^{๗๙}

๒๖) การพึงธรรมตามกาล การพึงธรรมตามกาล คือ การฟังคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามกาลที่บัณฑิตกำหนดไว้หรือตามกาลที่มีการพึงธรรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในพระธรรมเพื่อให้จิตของตนเกิดความผ่องใสและเพื่อได้ตรวจตราดูตนทุกครั้งได้ธรรมแล้วจะได้แก้ไขสิ่งที่บกพร่องเพื่อดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมยิ่งขึ้น ฉะนั้น การพึงธรรมตามกาล จึงจัดเป็นอุดมมงคลอย่างหนึ่งในชีวิต เพราะเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญแก่ตนเองทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป ทั้งเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ในที่สุด^{๘๐}

๒๗) ความอดทน ขันติ คือ ความอดทน เป็นคุณธรรมของนักปราชญ์เป็นเครื่องประดับของนักพรต เป็นธรรมะที่ทำให้บุคคลให้งาม คืองามด้วยน้ำใจ ผู้มีขันติจัดได้ว่าสร้างมงคลให้แก่ชีวิต^{๘๑}

๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย การเป็นผู้ว่าง่าย เป็นธรรมะฝ่ายเดียวกับการอ่อนน้อมถ่อมตน และตรงกันข้ามกับการว่ายากสอนยาก ซึ่งเป็นฝ่ายเดียวกับความเป็นผู้หัวดี การเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ใครๆ ก็รับรองตรงกันหมดว่าเป็นความดีอย่างหนึ่งของทุกคน อยากรู้ที่จะให้ผู้อื่นมี ยิ่งคนที่เห็นพ้อเป็น

^{๗๖} สาลี รักสุทธี, มงคลชีวิต ๓๘, หน้า ๑๐๑.

^{๗๗} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

^{๗๘} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๙.

^{๗๙} อ้างแล้ว, หน้า ๙๖.

^{๘๐} พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓.

^{๘๑} พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, หน้า ๗๓.

แม่ หรือครูบาอาจารย์ ผู้ปกครอง จะทราบเรื่องนี้ได้ดีมาก ต่อให้ตนเองเป็นคนหัวดีเท่าไร ถ้ามีลูกหลาน หรือลูกศิษย์ หรือผู้ใต้ปกครองแล้ว ก็อยากจะให้คนเหล่านั้นเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายด้วยกันทุกคน^{๘๒}

๒๙) การได้เห็นสมณะ สมณะ แปลว่า ท่านผู้สงบ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่ได้บำเพ็ญสมณธรรม ผีกลั่นตนเองด้วยศีล สมาธิ และปัญญา จนกระทั่งมีกาย วาจา ใจ สงบจากบาป การเห็นตัวอย่างของบุคคลผู้ประพฤติดีประพฤติดุชบนั้น เป็นเหตุให้เราได้ทำตาม ได้รับสิ่งที่เป็นอุดมมงคลสำหรับชีวิต เพราะคนเรานั้นมักจะชอบทำตามตัวอย่างกัน โดยเฉพาะตัวอย่างในทางที่ดีนั้น พระพุทธเจ้าถือว่า สมณะหรือท่านผู้สงบนี้ เป็นตัวอย่างในทางที่ดี สำหรับผู้ที่ต้องการความดีหรือต้องการมงคล^{๘๓}

๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล คือ การพูดคุย ชักถามธรรมะซึ่งกันและกัน ระหว่างคน ๑ คนขึ้นไป มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญา โดยรู้จักเลือกและแบ่งเวลาให้เหมาะสม ซึ่งจะทำให้ได้รับความเบิกบานใจ มีความสุขความเจริญและบุญกุศลไปในตัว^{๘๔}

๓๑) บำเพ็ญตบะ ตบะ แปลว่า ทำให้ร้อน หมายถึงความตั้งแต่ การเผา ลน ย่าง ต้ม ปิ้ง อบ คั่ว ผิง หรืออะไรก็ได้ที่ทำให้ร้อน บำเพ็ญตบะ จึงหมายถึง การทำความเพียรเผาผลาญความชั่ว คือกิเลสทุกชนิดให้ร้อนตัวทนอยู่ไม่ได้ เกาะใจเราไม่ติด ต้องเผ่นหนีไปแล้วใจของเราก็จะผ่องใส หมดทุกข์^{๘๕}

๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ การประพฤติพรหมจรรย์ แปลว่า การประพฤติตนอย่างพระพรหมหรือความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง การประพฤติตามคุณธรรมต่างๆ ทั้งหมดในพระพุทธศาสนาให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันไม่ให้กิเลสฟุ้งกลับขึ้นมาอีก จนกระทั่งหมดกิเลส ซึ่งต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ตามภูมิขั้นของจิต^{๘๖}

๓๓) การเห็นอริยสัจ อริยสัจจ์ สามารถแปลได้หลายความหมาย เช่น คือความจริงอันประเสริฐ คือ ความจริงอันทำให้บุคคลผู้เห็นเป็นผู้ประเสริฐ คือ ความจริงที่มีอยู่คู่โลกแต่ไม่มีใครเห็น จนกระทั่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ทั้งรู้และเห็นแล้วทรงชี้ให้เราดู ได้แก่ ๑.ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายใจ ๒.สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ๓.นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ๔.มรรค คือ วิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับทุกข์^{๘๗}

๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง นิพพาน มีคำแปลได้หลายอย่าง เช่น แปลว่า ความดับ ความสูญ คือ ดับกิเลส ดับทุกข์ สูญจากกิเลส สูญจากทุกข์ แปลว่า ความพ้น คือพ้นทุกข์ พ้นจากภพสาม นิพพาน เป็นที่ซึ่งความทุกข์ทั้งหลายเข้าไปไม่ถึง อยู่พ้นกฎของไตรลักษณ์ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีเกิดแก่เจ็บตาย เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นบรมสุข เกิดขึ้นด้วยอำนาจการ

^{๘๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๘๓}อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓.

^{๘๔}อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

^{๘๕}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์ การพิมพ์(๑๙๗๗), ๒๕๕๗), หน้า ๒๘๘.

^{๘๖}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”, หน้า ๓๐๑.

^{๘๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

ปฏิบัติธรรม^{๘๘}

๓๕) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตหวั่น คือ ความหวั่นหวาดกังวล กลัวว่าจะประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ จิตไหว คือ ความปรารถนาอยากได้สิ่งที่รักที่ชอบใจ โลกธรรม คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นประจำโลก มีอยู่ ๘ ประการ คือ ๑.ได้ลาภ ๒.เสื่อมลาภ ๓.ได้สรรเสริญ ๔.ได้สุข ๕.เสื่อมลาภ ๖.เสื่อมยศ ๗.ถูกนินทา ๘.ตกทุกข์^{๘๙}

๓๖) จิตไม่เศร้าโศก ข้อความว่า จิตไม่เศร้าโศก(อโศก) หมายความว่า พระอรหันต์ ผู้ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมเหล่านั้น ย่อมไม่เศร้าโศก คือ แม้จะพบกับความวิบัติของญาติพี่น้องบ้าง มิตรสหายบ้าง ทรัพย์สินบ้าง ท่านก็ไม่รู้สึกหวั่นไหว เศร้าโศกเสียใจกับสิ่งเหล่านั้น ปุณฺณจนถึงพระสกทาคามี ถ้าญาติพี่น้องเสียชีวิตไป ก็อาจร้องไห้แต่พระอนาคามีไม่มีโทสะ จึงไม่ร้องไห้ ยิ่งเป็นพระอรหันต์ก็ยิ่งไม่เศร้าโศกกับความวิบัติของมิตรสหาย ญาติพี่น้อง ครูบาอาจารย์ เป็นต้น^{๙๐}

๓๗) จิตไม่ขุ่นมัว ข้อความว่า จิตไม่ขุ่นมัว(วิรัช) หมายความว่า จิตของคนทั่วไป มักมีกิเลสทำให้ขุ่นมัวอยู่เสมอ จึงรู้สึกโลภ โกรธ หรือหลงอยู่ตลอดเวลา แต่จิตของพระอรหันต์สะอาด ผ่องใส ซึ่งคนทั่วไปยากที่จะเข้าใจว่าจิตของพระอรหันต์ผ่องใสเพียงใด เมื่อเป็นเช่นนั้น บุคคลนั้นก็อาจอนุมานรู้ได้ว่า แม้เรายังเป็นปุณฺณอยู่ก็รู้ถึงความเบาสบายของร่างกายและความสว่างไสวนุ่มนวลของจิตได้^{๙๑}

๓๘) จิตหลุดพ้น คือ จิตในขณะนั้นไม่ได้ถูกรังรัดไว้ด้วยเครื่องผูกคือ โยคะบ้างถูกผูกไว้ด้วยกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสบ้าง ไม่ถูกผูกพันไว้ด้วยภพ ต่างด้วยกามภพ รูปภพ และ อรูปภพบ้าง หรือไม่ถูกผูกไว้ด้วยทวิฏฐิความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตในลักษณะนี้ย่อมเป็นจิตที่มีความรู้แจ่มแจ้งและแทงตลอดในอริยสัจ ๔^{๙๒}

กล่าวโดยสรุปก็คือ พระพุทธรองค์ตรัสมงคล ๓๘ ประการและคำสรุปความแล้ว เมื่อนับมงคลตามข้อ คือ การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา การอยู่ในสถานที่เหมาะสม การบำเพ็ญบุญมาก่อน การวางตัวถูกต้อง การมีความรู้มาก การทำงานข่ง การมีวินัยอย่างดี และการพูดถ้อยคำไพเราะ การเลี้ยงดูมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตรภรรยา และการงานไม่สับสนยุ่งเหยิง สี่คำถามเหล่านี้กล่าวถึงมงคลที่เกี่ยวกับผู้ที่อยู่ในสังคมทั่วไป เพื่อให้เราปฏิบัติตนเป็นคนดี

หลังจากนั้น พระพุทธรองค์ตรัสถึงความประพฤติดีที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือ การให้ทาน การประพฤติธรรม ในที่นี้ก็คือศีลและภาวนา การสงเคราะห์ญาติ การทำงานที่ปราศจากโทษ การอดใจไม่กระทำความผิด การระวังตนห่างจากการดื่มสุรา และประพฤติดนไม่ประมาทด้วยการเจริญสติ รวมไปถึงความเคารพ ความไม่ทะนงตน ความสันโดษ การรู้บุญคุณ และการพึงธรรมในเวลาที่เหมาะสม เหล่านี้ก็เป็นการพัฒนาคุณธรรมของเราให้สูงขึ้น

^{๘๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๒๕.

^{๘๙} อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๒.

^{๙๐} พระคันธสาราภิวังศ์, **มงคลชีวิต ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๒.

^{๙๑} พระคันธสาราภิวังศ์, **มงคลชีวิต ๓๘**, หน้า ๑๓๔.

^{๙๒} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อดุสิต), **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

เมื่อทำได้เช่นนี้แล้ว เราก็ต้องพัฒนาคุณธรรมต่อไปด้วยความอดทน เพราะหากขาดความอดทน คุณธรรมเหล่านี้ก็ไม่คงอยู่กับเราได้นาน และควรประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ คือ การเป็นคนว่าง่าย การได้พบเห็นสมณะ และการสนทนาธรรมในเวลาอันควร รวมไปถึงการบำเพ็ญตบะ การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นแจ้งอริยสัจ และการทำนิพพานให้แจ้ง

๒.๗ สรุป

ในสมัยพุทธกาลมนุษย์ในชมพูทวีปต่างพากันถกเถียงกันเรื่องมงคล จนเกิดความโกลาหลอยู่ ๑๒ ปี ความโกลาหลเรื่องอะไรเป็นมงคลนั้นไม่ได้มีการถกเถียงกันเฉพาะมนุษย์เท่านั้นแต่มีการถกเถียงกันไปถึงเทวดาที่ประจำอยู่ชั้นต่างๆ ก็ถกเถียงกันแต่ไม่สามารถตกลงกันได้ว่า อะไรคือมงคล จนเกิดความโกลาหลขึ้นในระหว่างเทวดาด้วยกันจนกระทั่งมีเทวดาองค์หนึ่งนำเรื่องปัญหามงคลถามพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร พระพุทธองค์ทรงตรัสมงคลคือ เหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าของชีวิตที่เป็นข้อปฏิบัติต้องทำต้องปฏิบัติให้ได้จริงเป็นลำดับไปจึงจะเป็นมงคล มี ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต การให้ทาน การประพฤติธรรม เป็นต้น

มงคลสูตรแสดงกระบวนการของการฝึกฝนอบรมและพัฒนาตนให้สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนไปตามลำดับอายุของมนุษย์ เริ่มแต่ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย จึงเป็นเหตุสร้างความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาของชีวิตทั้งในระดับโลกียะ และในระดับโลกุตระ จนถึงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พระนิพพาน

ในมงคลสูตรมีเนื้อหาสาระครอบคลุมคำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหมดตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุดซึ่งเลือกปฏิบัติตามลำดับข้อหรือเฉพาะข้อได้ จึงเป็นแม่บทในการเทศน์สอนและการแต่งตำราตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่เมื่อประมาณ พ.ศ.๙๐๖ พระพุทธโฆษาจารย์แห่งอินเดีย ได้รจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกาขึ้นอธิบายพระสูตรต่างๆ ในพุทธทศปาฐะ พร้อมทั้งอธิบายเนื้อความในมงคลสูตรด้วย ต่อมา พ.ศ.๒๐๖๗ ท่านสิริมงคลอาจารย์ พระมหาเถระแห่งล้านนาไทยได้รจนาคัมภีร์มงคลัตถทีปนี ขึ้นเป็นภาษาบาลี ขยายความมงคลสูตรได้อย่างลึกซึ้ง

คัมภีร์มงคลัตถทีปนี ถือเป็นหนึ่งในวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถา ทำให้เกิดคุณค่าทางวรรณกรรมที่ได้จากคัมภีร์มงคลัตถทีปนี้อย่างมากมาย เช่น คุณค่าทางศาสนา คุณค่าทางวรรณคดี คุณค่าทางวิถีชีวิต คุณค่าทางภาษา ส่งผลให้วรรณกรรมคัมภีร์มงคลัตถทีปนีมีอิทธิพลกับวิถีชีวิตและบริบทของสังคม เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านสังคม แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตามมงคล ๓๘ ประการและสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่มากนักน้อย